

مُلْحَةُ الْأَعْرَابِ

تأليف:

ابومحمد قاسم بن علي مريزي بصرى

وفات:

سال ٥١٦ هجرى قمرى

ترجمه و شرح:

سيد مسلم تفت دار

مدرسه اميريه

جزيره قشتم – گياهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَابُ: حُرُوفِ الْجُرِّ

٨١. وَالْجُرِّ فِي الْإِسْمِ الصَّحِيحِ الْمُنْصَرَفِ بِأَخْرَفٍ هُنَّ إِذَا مَا قِيلَ صِفٌ
 ٨٢. مِنْ وَإِلَى وَفِي وَحَتَّى وَعَلَى وَعَنْ وَمُنْدُ ثُمَّ حَاشَا وَخَلَا
 ٨٣. وَالْبَاءُ وَالْكَافُ إِذَا مَا زِيدَا وَاللَّامُ فَاحْفَظْهَا تَكُنْ رَشِيدَا
 ٨٤. وَرُبَّ أَيْضًا ثُمَّ "مُدُّ" فِيمَا حَضَرَ مِنَ الزَّمَانِ دُونَ مَا مِنْهُ عَبْرُ
 ٨٥. تَقُولُ: مَا رَأَيْتُهُ مُذْ يَوْمَنَا وَرُبَّ عَبْدٍ كَيْسٍ مَرَّبْنَا
 ٨٦. وَرُبَّ تَأْتِي أَبَدًا مُصَدَّرَةً وَلَا يَلِيهَا الْإِسْمُ إِلَّا نَكْرَةً
 ٨٧. وَتَارَةً تُضْمَرُ بَعْدَ الْوَاوِ كَقَوْلِهِمْ: "وَرَاكِبٍ بَجَاوِي"

بَابُ: الْقَسَمُ

٨٨. ثُمَّ تَجُرُّ الْإِسْمَ بَاءَ الْقَسَمِ وَوَاوُهُ وَالْتَاءُ أَيْضًا فَاغْلَمِ
 ٨٩. لَكِنْ تُحْصُ التَّاءُ بِاسْمِ اللَّهِ إِذَا تَعَجَّبْتَ بِلَا اشْتِبَاهِ

۸۳. وَالْبَاءُ وَالْكَافُ إِذَا مَا زِيدَا وَاللَّامُ فَاحْفَظْهَا تَكُنْ رَشِيدًا

۸۳. "الْبَاءُ" و "الْكَافُ" هرگاه (به این حروف) افزوده شدند و "اللَّامُ" را حفظ کن تا

این که ره یافته شوی.

○ معانی "الْبَاءُ":

(۱) **الصَّاقُ:** یکی از معانی اصلی باء "الصَّاقُ" است که هرگز از آن جدا نمی‌شود. مانند:

حقیقی: مَسَحْتُ رَأْسِي بِيَدِي.

مجازی: مَرَرْتُ بِكَ أَوْ بَدَارِكَ.

(۲) **استعانه:** كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ.

(۳) **سببه و تعلیل:** مَاتَ بِالْجُوعِ. ﴿فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنْبِهِ﴾. سوره عنکبوت، آیه ۴۰.

﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ﴾. سوره مائده، آیه ۱۳

(۴) **تَعَدِّيهِ:** باء نقل نیز نامیده شده است. فعل لازم را متعدی می‌گرداند. ﴿ذَهَبَ اللَّهُ

بِنُورِهِمْ﴾. سوره بقره، آیه ۱۷

(۵) **قَسَمُ:** أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ. بِاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ.

(۶) **عَوْضُ:** باء مقابله نیز نامیده شده است. خُذِ الدَّارَ بِالْفَرَسِ. ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا

الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى﴾. سوره بقره، آیه ۱۶

(۷) **بَدَلُ:** بر اختیار یکی از دو چیز بر دیگری بدون عوض دلالت می‌دهد. گفته‌ی عمرو

بن تَعْلَبِ: ﴿فَوَاللَّهِ مَا أَحْبُّ أَنْ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُمْرَ النَّعَمِ﴾.

بخاری ۳۱۴۵. گفته‌ی رافع بن مالک: ﴿مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا، بِالْعَقَبَةِ﴾. بخاری

۳۹۹۳

(۸) **ظرفیه:** به معنای "فِي": ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾. سوره آل عمران،

آیه ۱۲۳. ﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ﴾. سوره قصص، آیه ۴۴.

﴿نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحْرِ﴾. سوره قمر، آیه ۳۴. ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِاللَّيْلِ﴾.

سوره صافات، آیه ۱۳۷ و ۱۳۸

(۹) **مِصَاحِبُهُ:** به معنای "مَعَ": بِعُتِكَ الْفَرَسَ بِسَرَجِهِ. ﴿قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ

مِنَّا﴾. سوره هود، آیه ۴۸

- (۱۰) به معنای "مِنْ تَبْعِيضِيهِ": ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾. سوره انسان، آیه ۶
- (۱۱) به معنای "عَنْ": ﴿فَسْئَلُ بِهِ خَيْرًا﴾. سوره فرقان، آیه ۵۹. ﴿سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ﴾. سوره معارج، آیه ۱. ﴿يَسْعَى نُوْرُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ﴾. سوره حدید، آیه ۱۲
- (۱۲) استعلاء: به معنای "عَلَى": ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنُهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ﴾. سوره آل عمران، آیه ۷۵
- (۱۳) زائده: به معنای تأکید: ﴿كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾. سوره رعد، آیه ۴۳. ﴿أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى﴾. سوره علق، آیه ۱۴. ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾. سوره بقره، آیه ۱۹۵. ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ﴾. سوره تین، آیه ۸

○ معانی "الْكَاف":

- (۱) تشبیه: عَلِيٌّ كَالْأَسَدِ.
- (۲) تعلیل: ﴿وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدَاكُمْ﴾. سوره بقره، آیه ۱۹۸. أَيْ: لِهَدَايَتِهِ إِيَّاكُمْ.
- (۳) به معنای "عَلَى": كُنْ كَمَا أَنْتَ. أَيْ: كُنْ ثَابِتًا عَلَيَّ مَا أَنْتَ عَلَيْهِ.
- (۴) زائده: به معنای تأکید: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾. سوره شوری،

آیه ۱۱

○ معانی "الْلَام":

- (۱) ملك: بین دو ذات داخل می شود: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾. سوره بقره، آیه ۲۸۴
- (۲) اختصاص: بین معنا و ذات داخل می شود: الْحَمْدُ لِلَّهِ. الْفَصَاحَةُ لِقُرَيْشٍ.
- (۳) شبه ملك: بین دو ذات داخل می شود اما مصحوب آن قابلیت تملیک اشیاء را ندارد: اللِّجَامُ لِلْفَرَسِ.
- (۴) تبیین: لام مُبَيِّنَةٌ نیز نامیده شده است. زیرا مصحوبش مفعول به برای فعل تعجب یا اسم تفضیلی است که قبل از آن آمده است. خَالِدٌ أَحَبُّ لِي مِنْ سَعِيدٍ. خالد مرا از سعید بیش تر دوست دارد. اما اگر گفت: خَالِدٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ سَعِيدٍ. معنا عکس می شود: خالد به نزد من از سعید محبوب تر است.

(۵) **تعلیل و سببیه:** ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ

اللَّهُ﴾. سوره نساء، آیه ۱۰۵

(۶) **زائده: به معنای تأکید:**

وَمَلَكَتْ مَا بَيْنَ الْعِرَاقِ وَيَثْرِبِ ... مُلْكًا أَجَارَ لِمُسْلِمٍ وَمُعَاهِدِ

(۷) **تقویت:** زائده برای تقویت عاملش آورده می شود که به سبب تأخیر ضعیف شده

است. یا می توان گفت که هرگاه فعل متعدی از معمولش سبقت بگیرد در عمل کردن همانند

فعل لازم ضعیف می شود پس با حرف جر تقویت کرده می شود. ﴿لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ

يَرْهَبُونَ﴾. سوره أعراف، آیه ۱۵۴. اصلش: يَرْهَبُونَ رَبَّهُمْ. رَبٌّ: مفعول به است. ﴿إِنْ كُنْتُمْ

لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾. سوره يوسف، آیه ۴۳. اصلش: تَعْبُرُونَ الرُّؤْيَا. الرُّؤْيَا: مفعول به است.

(۸) **انتهای غایبه:** به معنای "إِلَى": ﴿كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾. سوره زمر، آیه ۵. ﴿وَلَوْ

رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾. سوره أنعام، آیه ۲۸. ﴿بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا﴾. سوره زلزله، آیه

۵

(۹) **استغاثه:** همراه مستغاث، فتحه و همراه مستغاثله، کسره می گیرد. يَا خَالِدِ لِبَكْرٍ.

ای خالد! به فریاد بکر برس.

(۱۰) **تعجب:**

برای تعجب به همراه حرف ندا، فتحه می گیرد: يَا لَلْفَرَجِ.

برای تعجب بدون حرف ندا، کسره می گیرد: لِلَّهِ دَرَّةٌ فَارِسًا. چه اسب سواری است. لِلَّهِ

دَرَّةٌ قَائِلًا. چه زیبا گفته است. لِلَّهِ: جَارٌ وَمَجْرُورٌ، مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مُّقَدَّمٍ مَحْدُوفٍ. دَرٌّ: مُبْتَدَأٌ

مُؤَخَّرٌ. هَاءٌ: مُضَافٌ إِلَيْهِ. قَائِلًا: تَمْيِيزٌ.

(۱۱) **صیوروت:** لام عاقبه نیز نامیده شده است. این لام دلالت می دهد که بعد از آن،

عاقبتی برای قبل از آن شده است. اما علتی برای قبل از آن نیست. زیرا اگر علتی برای قبل

باشد به آن لام تعلیل گفته می شود. ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

سوره قصص، آیه ۸

(۱۲) **استعلاء:**

﴿يَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا﴾. سوره إسرائ، آیه ۱۰۷

مجازی باشد: ﴿وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾. سوره اسراء، آیه ٧. أَي: فَعَلَيْهَا إِسَاءَتُهَا. این تقدیر

از این آیه گرفته شده: ﴿وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا﴾. سوره فصلت، آیه ٤٦

(١٣) وقت: لام وقت و لام تاریخ نیز نامیده شده است. هَذَا الْغُلَامُ لِسَنَةِ أَي مَرَّتْ

عَلَيْهِ سَنَةٌ.

(١٤) به معنای "فی": ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾. سوره انبیاء، آیه ٤٧.

﴿لَا يُجَلِّئُهَا لَوْفَتِهَا إِلَّا هُوَ﴾. سوره اعراف، آیه ١٨٧. مَضَى لِسَبِيلِهِ أَي: مَضَى فِي سَبِيلِهِ.